

КАКО ИСПИСАТИ ЖИВОТ О аутобиографским списима и поводом њих

„Сва су озбиљна књижевна дела аутобиографска”, каже Томас Вулф на самом почетку свог раскошног романа *Полегај дом свој, анђеле*², у првом одјелку под насловом *Чишаоци*, и додаје да се „тешко може замислити дело које би било више аутобиографско но што су *Гуливерова путовања*”. Може изгледати чудно, али с обзиром на то ко тврди, свакако треба вјеровати – и као бајковита алегија, та је Свифтова заврзлама ипак ирска прича и тиме нужно политична.³ Не бих ову Вулфову опаску ни меморисао да је нисам нашао у аутобиографској књизи Стевана Раичковића *Један мојући животи*. То је заправо књига разговора са пјесником коју је као питалац приредио један други пјесник, Мирослав Максимовић, а која се појавила 1996. године у лијепој едицији БИГЗ-а и СКЗ-е *Разговори с иисцима*, гдје су своје животне исповијести пред читаоце подастрли Киш, Павић, Живојин Павловић, Пекић, Радован Самарцић, Душан Радовић, Миодраг Булатовић... Раичковићева аутобиографија је сасвим вјеран отисак свог творца, затајна, фрагментарна и сва у знаку поезије. Не баш да се као Андрић, пјесником речено, „крио по лавиринтима и катакомбама туђих живота и далеких историја”, он се, некако чудно откривајући, суштински сакривао. Он је био „један од оних најређих, који није припадао ничему другом осим поезији: а поезија, ако већ и сама није симболични повор око песника, она је бар латентно брисани простор у коме се заиста и нема реално за шта ухватити и на шта наслонити”. Ово је вјероватно његово најтачније одређење, мада га је он изрекао за пјесника Десимира Благојевића. Чак и кад говори о својим прецима по оцу, оним из Љешанске нахије, „распротрте уз пут између Подгорице и Цетиња”, или по мајци, Обрадовићима из Великог Градишта на Дунаву – а говори веома занимљиво – све нити тих бројних прича из родослова стичу се

¹ ranko.popovic@flf.unibl.org

Аутор је дописни члан Академије наука и умјетности Републике Српске и редовни професор на Универзитету у Бањој Луци. Бави се књижевношћу XX вијека. – Напомена ур.

² Напомињем да је овај роман у самом врху моје омиљене лектире, а треба напоменути и да је за његово објављивање заслужан Масквел Перкинс, уредник у њујоршкој издавачкој кући Scribener's Sons, који ће Вулфу постати пријатељ, као и другој двојници великих пулена, Ф. С. Фиццераду и Е. Хемингвеју. Перкинс је већ на прво читање осјетио генијалност дјела чијем ће наслову кумовати (*Look Homeward, Angel*) и које ће скратити за отприлике деведесет хиљада ријечи. О томе је, прије десетак година, снимљен одличан филм под насловом *Геније*, сценаристе Џона Логана, чији је режисер Мајкл Грандац, а главне улоге играју Џуд Ло, Колин Фирт, Никол Кидман и Гај Пирс.

³ Ево шта о томе пише Слободан Јовановић, поводом српског превода (Вићентије Ракић) *Гуливерово путовање у Лилипути*, 1903: „За свога живота, Џонатан Свифт био је пре свега, и више свега, један страстан политичар, један велики партизан, као у XVIII веку мање више сваки Енглец који се бавио политиком. Он је био огрезао у партијске свађе и сплетке свога доба; у недостатку њих тражио би разоноде у још ситнијим, књижевним и богословским распрама. Он није написао може бити ни један спис који не би био тенденциозно-полемичког карактера. (...) *Гуливерова путовања*, а особито овај одељак о Лилипуту, који смо добили у српском преводу, јесте једна политичка сатира. Свифтови савременици читали су то дело поглавито због његових алузија на краља Ђорђа I, на министра Валпола, на Утрехтски мир, на процес Болинброков. Они су ту налазили од прилике ону врсту интереса какву наша публика у Домановићевој *Страдији*”.

опет у поезији. Његова мајка Живана, старовремена учитељица, читав свој дуги живот писала је стихове од којих ниједан никад није објавила. Баба по оцу, Милица, од чувене војводске куће Врбица, није знала ни писати, али је и прича о њој на извјестан начин крунисана поезијом: у тој кући, наиме, чувани су дуго тегови са којима је вјежбао Лаза Костић, док је на Цетињу уређивао „Глас Црногорца”.

Иако крајње сведени, портрети пјесника са којима је друговао спадају међу најзанимљивије дијелове књиге. Из ње сам сазнао да су у кругу младих послеријатних пјесника Слободана Марковића звали Вампир, али Раичковић није објаснио зашто; вјероватно стога што је непрестано сисао као крв црвена вина. Кад су сахрањивали Риста Ратковића, огрезлог у сиромаштво и разореног алкохолем, припити Вампир надгласао је и опијело и опроштајне говоре сталним повицима: „Алал ти вера, Ристо!” и нико није успио да га утиша. Он је био Стеванов београдски путовођа и даровао му је „читаву метрополу на длану”, залазећи у најскривеније заутке града. „Када ме је, у једно спарно послеподне, довео у неку стару кућу на Чубури... затекли смо песника-надреалисту Љубишу Јоцића како разбашкарен лежи под перином... окружен са три полунаге жене... од којих је једна била и његова венчана супруга... Дворила их је нека стара и достојанствена, седа госпођа... коју је песник ословљавао са `мама `...)`”

Став издвојеника, осамљеника и у мноштву био је заштитни знак Високог Стевана, пјесника са животне маргине у књижевном центру. За амблемски биљег његове поезије, али и живота, може се с пуним оправдањем узети наслов друге збирке – *Песма тинитне*. Ријетко је дјеловао из контре, зато су тако малобројни у књизи они гласни, помало скандалозни и провокативни фрагменти. Под насловом *Скандал* описан је догађај из војничких дана кад је, током једног изласка у град, опијеност тек изашлом *Песмом тинитне* појачавао вином у централној битолској кафани и дотјерао дотле да више није реаговао на упозорења патроле како је вријеме да се врати у касарну. Кад се појавио дежурни официр, бијесно га је, али пригушено због препуне кафане, прекорио: „Јеси ли ти војник?!”, на шта је прекорени мирно одговорио: „Нисам!” А кад је овај, запрепаштен, дрекнуо: „Шта си ти?”, улиједио је одговор пун поноса: „Ја сам песник!” Слиједио је притвор и рапорт на јутарњој смотри: „Стајао сам мирно, укочен и мамуран, готово анестезиран. Једина реченица коју сам разазнао и запамтио, јер је била изговорена са нечувеном виком и крајњим згражањем, гласила је: `Какав си ти то песник кад си се напио?!` На том месту, чак ни ја, у таквом стању, нисам могао да останем индиферентан: слатко сам се насмејао. Наравно, у себи. Од тога дана су сви знали да се у њиховој средини налази и један песник.” Знатно касније, као већ интернационално познатом пјеснику, отело му се незгодно питање у разговору са славном пјесникињом Елисаветом Багрјаном. „(Питао сам је: да ли је заиста водила љубав са нашим Драинцем... или је велики фантаста и то – као и толике друге ствари у свом животу – само измислио... Иако већ остарила, али још увек са траговима раскошних црта на лицу, највећа бугарска поетеса, уместо одговора, само се загонетно и кокетно дуго смешкала...)”

Један могући живот могуће је одредити и насловом једне друге пјесникове књиге – *Случајни мемоари*; његова задршка у исповиједању, трагом тог наслова, може се схватити и као сумња у жанр. Јесте да у свему што пишемо и говоримо има и понешто аутобиографско, али директна исповијест – осјећају то тананији духови – носи читав низ потенцијалних опасности, и то великих. Ако је заиста искрено, са дна душе, исповиједање је и пред свештеником зазорно, а таква искреност обично не карактерише књижевне исповијести. Зато се Андрић није исповиједао. Није ни Његош. Оно што је исписао у *Житију Мрђена Несрећниковића* није случајно остало на свега десетак страница, које алегорички

свједоче колико је Пустинњак Цетињски свој живот осјећао као чудну смјесу „пријеварне среће и хитрокриле несреће”. Уосталом, сасвим је довољно од њега у том погледу оно што је оставио у тестаменту, понеком писму и неколиким поетским фрагментима, какав је и онај с почетка *Луче*, при крају *Посвете* учитељу Симу Милутиновићу: *Судба ти је и моја познатија; / Мислим, нејма подобне на земљи: / До враћах сам изника Таршара, / Аг на мене са проклетством риче, / Сва му љедам ђагна позоришћа; / Ал` на судбу викаши не смијем – / Надежда ми вољом Творца блиста!* (Његош је у том исповједном дискурсу још увијек на јасном и чврстом трагу наших средњовјековних писаца боготражитеља, какав је Свети Сава, чији су аутобиографски одломци у Житију Светог Симеона Немање увијек у знаку скрушености и самоунижења: „Овај блажени господин наш Симеон имађаше три сина. Један, најмлађи – не могу га назвати сином већ робом – кога љубљаше изнад свих, а и овај му неодступно работаше. Јер овај као млађи међу својом браћом и најмлађи, и, просто рећи, видевши немоћ своје природе и умножење грехова својих, учини као и блудни син, оставивши доброга оца и господина, и блажену матер, госпођу своју, и благородну, нећу казати браћу, већ господаре своје, и обнажи све безумљем својим. И отиде у туђу страну далеко, хранећи се са свињама, и не насићиваше се њихове хране, мртав би и не оживе, изгубљен беше и не нађе се. Јер ради овога блажени отац господин Симеон зајеле ићи у Свету Гору, да као пастир добри потражи одбегло јагње, и да га, узевши на раме, принесе ка Оцу своме и ка својој вољи, и да од Бога добије награду ради устрашења од својих, да испуни другу жељу срца свога и да нађе љубљено и заблудело јагње своје.”)

„Растанак је млађа сестра смрти. За оне који поштују разлоге судбине, у испраћајима има нечег од злолуке свадбене веселости.” Ово каже Осип Манделштам у *Шуму времена*; нема сумње да је исказ аутобиографски, заснован на горком личном искуству. Наш стари и славни Димитрије Обрадовић, у калуђерству наречени Доситеј, све растанке описане у својим књигама заливао је обилним сузама, али је питање колико је то заправо литерарно опште мјесто и колико је писац ту заиста био искрен. Јер, он је прије свега био велики, несмирени путник кога су неодољиво вукле даљине; управо онакав како га је скулптуром, у београдском Студентском парку, овјековјечио вајар Рудолф Валдец – бодрог корака, запућен далеким друмовима својих идеала. Још да је на каквом вису, увијек ми се чинило, била би то слика и прилика чувеног и заиста фасцинантног платна њемачког сликара Каспара Давида Фридриха названог *Лушалица*. Силина Доситејевог луталачког нагона пригушена је његовом питомом прозом, од које је најпознатија управо она аутобиографска у књизи *Животи и прикљученија*. Као класик нашег животоописанија, Доситеј је углавном читан и тумачен као просвјетитељ, а сразмјерно знатно мање пажње посвећено је његовом стилу и приповједном умијећу, што је велика грешка и у знатној мјери деформише списатељски портрет овог свјетског путника. Многе његове идеје нису ми блиске, али чарима његовог причања никад нисам могао одољети.

Опомињем се самог почетка *Предисловија* његовој аутобиографији, а, да окренем лист и наставим са читањем, знам да се не бих могао зауставити до самог краја: „Слатка је ствар, и пуна безлобне забаве и утешенија, спомињати се своји прошаста времена, од самога незлобивог детињства и веселе младости до мужеског возраста и зреле старости. Проливају очи моје слаткосрдечне сузе припознанства и благодарности кад год размишљавам велику милост небесног промисла, у коликим невољам ми је помогла! Од колики бедствованија и напастеј избавила! И колико крат моје совете и намеренија, која би ми за моје неразумије и нерасудије штетна и пагубна била, на добро обратила! И како чадолубива мати, за руку водећи, к добром концу довела! Љубов дружества и пријатељства – слатка ствар! Слатко име! Слатко спомињање! Чини ми се да сладост рајска довољна би ми била, таква и толика будући, колика је мојему срцу утеха и радост кад год помињем срдечну љубов

и пријатељство моји љубезника и љубезница, благодетеља и благодетелница. Моје исте слабости и погрешке, премда и се стидим, и од који ни до данас нисам се избавио, ползују ме кад и помињем, помажући ми да се исправљам, колико је могуће, да ниско и смирено о себи мислим, и да друге, мени подобослабе, људе трпим и сносим. Време младости, у ком крв наша ври и мисли непрестано лете, не допушта нам доста постојанства да се сами са собом забављамо и да од себе далеко не одлазимо. Златни совет `познај себе` врло се касно прима. Тридесет и осам моји прошасти година напомињу ме да је подне мојега живота преминуло и да се к вечеру приближавам. Сад познајем да човек у младости, не обзирући се нимало на своје недостатке и несовршенства, жели само и говори: `Камо срећа да су наши стари паметнији били!` У тридесет година возраста почиње сумњати да није ни сам доста паметан био. Око четрдесет година не двоји више; види да није најпаметнији био, обаче намерава и нада се да ће се исправити, док и старост дође. Што ћемо сад? Ништа, на пут, на пут! Једно нам остаје желити, сиреч да наша деца и унуци бољи и паметнији буду.”

Мени су од Доситејеве званичне аутобиографије драже његове *Басне*, и то опет као животопис, само разбијен на парчиће у мозаичкој панорами наравоученија. Ту се баш тешко опредијелити за једну илустрацију, толико су сви ти наративни фрагменти одреда блистави и занимљиви, и ко зна с каквих све и коликих меридијана напабирчени. Као и сваки моралиста од формата, и наш Доситије доцира, али никад с тим не прегјерује. Чим осјети да би поучавање могло и заморити читаоца, он као какав чаробњак завлачи руку у свој шешир и вади отуда неко згодно прикљученије да га забави. Не знам већ уз коју басну први пут помиње робусног игумана манастира Маине, једну људескару с брадурином која би могла подмирити три добро космата калуђера, кога ревносни просвјетитељ стално узима за примјер незнајше, али се овај ипак отима својим сировим хумором, израстајући у величанствен лик. (Управо на мјестима гдје се лик потпуно отме просвјетитељу, али не и писцу, Доситејева проза тријумфује.) Као примјер може послужити и наравоученије уз врло кратку басну *Крштина и њена мајка*: „Случи ми се у Црној Гори читати у некој књиги да од свију знања најбоље је човеку знати да ће поћи с овога света с добром совјестију, кад је у општеству у кому је живио своју дужност совршено испољњавао. По обичају, кажем то владици Василију, јер би ме он свагда питао шта сам читао. Сутрадан одемо на ручак у манастир онога истога игумана с ким сам се о дуги приговарао. Овде, за испунити епископову вољу, опет упитам игумана шта је најбоље знати. А ови, нимало не мислећи, намах ми одговори: `Вјера ти божја, ако и то не знаш, баш си прави ћук! Најбоље ти је знати да имаш новаца у кеси, а најгоре да нејмаш!` Загрми трапеза од смеја. Мени је пало на ум да му речем: а како је кад имаш у кеси а нејмаш у глави! Али сам премучао, знајући да ко нема у глави, он мисли да има више него сви други. А игуман, дичећи се, пита намесника: јесам ли му како одговорио? `Мајде! (отвешта онај) имаће гди год дође шта повједати. Он мисли гди ми не читамо којекакве књиге, да ми ништа не знамо.` Ево овакови људи, кад што смешно знаду казати, мисле у себи да све знаду, и мораду тако мислити, зашто не имаду никаква поњатија о оном што не знаду. Природни у њима леп разум, остроумије прекрасно, али је све то како добра земља, но без руку земљедјелца дивја. Нека им се даде наука, бићеду украшеније човеческога рода.” (Пошто правим искључиво своју, и то доста ригорозну селекцију назначених списа, остаје ми само да напоменем како се свакојак дивоте могу наћи и у сличним дјелима Симеона Пишчевића, Саве Текелије, Герасима Зелића, Матије Ненадовића, Јоакима Вујића, Милована Видаковића, Јакова Игњатовића, све до сјајног Матавуља и његовог нараштаја, па онда надаље, до новијег и нашег времена. А гдје је још свјетска литература и њој припадајући бисери ове врсте?!)

Знатно мање од Доситеја на расанке се обазирао још један велики путник наше литературе, вјечити емигрант и човјек коме је истински завичај био једино српски језик – Милош Црњански. То што је као и његов славни претходник био Банаћанин није, канда, случајно; ко зна шта све у немирним душама оставља рани утисак непрегледне равнице. Није случајно ни то да је велика тема наших сеоба чекала баш тог несмирника кога мјесто није држало. Остала га је жељна и рођена мајка, тиха и кротка Марина, која је сав свој сиромашки новац слала сину и сањала га „скоро сваке ноћи, на жицама, у крви”. Писац то бар искрено исповиједа у *Коментарима уз Лирику Ишаке*, једној необичној, али веома упечатљивој аутобиографији; по свему оригиналној, какав је у свему био и њен творац. Он ту, као узгред, каже и ону дивну ријеч искупљења да „материнску љубав нико није измислио, она је ту, као звезда на небу”. (И Раичковић је био усхићен Црњанским као писцем, али му је, вели, као човјек дјеловао неозбиљно, поготово упоређен са Андрићем. Ко ће га знати, можда су Стеван и Андрић само били преозбиљни.) „Не иди у Београд`, говорила ми је мати тужно. `Зар не видиш како ти је ујак, Никола, тамо прошао? Зар не видиш како је Паја Путник тамо прошао? Зар не видиш да си оголио и да је рат неком брат, а нама рат. Идеш у несрећу, а мене остављаш саму. `Међутим, после једног привременог, тоталног очајања, код мене је било наступило неко ново, тотално радовање, да идем тамо где сам толико пута, од детињства, да будем, желео. Идем, велим, тамо ми је место. Нико још, никад, није избегао своју судбину.”

Оно о чему овдје говори представља коментар уз *Моју песму* и односи се на почетак 1919. године, кад су „пролетњи ветри почели дадувају већу фебруару” и понијели га у пријестоницу новостворене Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Београдски универзитет вратиће му животну радост, изгубљену на крају рата, а привремени дом му постаје једна мала кућа у улици Браће Недића на броју 29, гдје је „проживео најсретнију годину у свом животу”. Њу му је, отишавши у Америку, оставио тадашњи друг Илија Петровић, преводилац Бајрона, као и редакцију *Дана*, првог литерарног часописа који је након рата покренут у Београду. Ту ће доживјети први велики књижевни успјех са *Лириком Ишаке*, као и први неуспјех са *Причама о мушкој*. Ту ће бити и асистент Богдана Поповића, додуше краткотрајни и неформални; ту ће замало постати и доктор филологије, јер га је Поповић наговарао да ради тезу о поезији Лазе Костића. (Стари професор није био нимало суревњив ни ускогруд; знало се да лично није подносио Костића, али то није преносио на његову поезију. Иначе, по ријечи Црњанског, сви су стари професори универзитета, одреда, били тада масони.) Ту ће доживјети још триста чуда, међу њима понеко и комично, на граници бизарности, какав је и онај случај са отварања новосадске изложбе Петра Добровића. „Приликом своје посете *Машини*, чуо сам, међутим, да један господин у Новом Саду, јавно прети да ће ме, кишобраном, истући. То је био Милан (Мица) Савић, стари отац мог друга Анице Савић (Ребац). Стари господин био је страшно љут што сам једну своју песму у *Лирици Ишаке* посветио његовој кћерки. Вели, то је скандалозна песма. У њој су кентаури, голе жене, и слично. А све то посвећено његовој кћери. Излупаће ме, каже, кишобраном, чим ме, на отварању изложбе, види. Може се мислити како ми је било кад сам, тек што сам рекао прве речи, приметио, у првом реду, старог господина, са кишобраном у руци. Кад би нам се поглед сусрео, он би, да ме не гледа, затворио очи. Мени је, у глави, онда, почело да се мути.” Избјегао је, тада, батине, али није непрестано, и наглашено пакосно, Добровићево кикотање. Њега не зове другом, како то чини са Аницом Савић. За другове је сматрао, и тако их је звао, још и Десанку Максимовић и Ксенију Атанасијевић, и Ружу Живковићеву, каснију жену Веселина Чајкановића. (Кад су се колеге с групе буниле против његовог диктирања на њемачком, њих четири су га здушно браниле, тврдећи „да у мом изговору слова *p*, има шарма”.)

Све ове књиге и писци долазиле су у различитим етапама мог нешто зрелијег читалачког доба, а најбоље памтим оне најраније, из времена нижих разреда основне школе. Сад је свеједно ко је баш био први, Нушић или Ђопић, али да предност ипак дам старијем, при чему се прва помисао тиче његових *Хајдука*. Са потпуним увјерењем се тај роман може назвати књигом за сва времена; да је којим случајем написана на неком другом, већем језику, ишла би раме уз раме са Пушкиновом сагом о рибару и рибици, Твеневим романима за дјецу, Егзиперијевим *Малим принцом*, Гримвим или Андерсеновим бајкама. Чаролија је таква и толика да се тада ни у примисли није постављало, а и данас би било излишно, питање аутобиографске вјеродостојности. Шта ту има да се гонета, па ваљда се зна да нам то прича мали Бранислав Нушић, или Алкибијад Нуша, како вам је драже (а свеједно је). Ко још може заборавити такву дружину која се, бјежећи од школе, скупљала сваког четвртка послје подне и причала најдивније приче на палом стаблу старога хрста, уз саму дунавску обалу. Све док нису одлучили да се сасвим отргну од свакодневног свијета и одметну у хајдуке. Харамбаша Чета Брба, најјачи у дружини и најпосвађанији са школом; па расклиматани и заборавни Жика Дроња, брљав као прасе; расијани Миле Врабац, коме ништа од школског градива није ишло у главу; довитљиви Сима Глуваћ, који је само у разреду био глув; весели Лаза Цврца, који није муцао једино из гимнастике; те лијени и жалостиви Мита Трта, који је оплакао све кечеве својих другара, а не зна се кад је више љености показивао – кад треба ујутру да устане или кад одговара какву лекцију. Мали приповједач, њихов хајдучки побратим, са осталима је највише дијелио сан о идеалној слободи, у коме су родитељи и школа чисти, досадни вишак.

Нушићева *Аутобиографија* већ није за поменути узраст и тражи зрелијег читаоца, али да је и сама озбиљна, то се за њу свакако не може рећи. Ријеч је о правом жанровском чуду, комедији с једним лицем, како је неко згодно примијетио. То је истовремено на(д)дописана и недописана књига; ово прво због тога што се завршава разговором за штампу датом из постмортем позиције, за сваки случај. Ово друго је пак објашњено у *Неисписаној глави*: „Ја сам у *Предговору* рекао да ћу своју аутобиографију завршити женидбом, налазећи да после женидбе човек и нема аутобиографије, а ја нисам рад да пишем биографију. Рекао сам, још, да сам даљи опис мога живота поверио једноме своме пријатељу, и ову неисписану главу, ево, уступавам њему.” Директно у вези са овим објашњењем из неисписаног поглавља је оно претходно поглавље под насловом *Брак*, урнебесна Нушићева драмска бравура у привидно прозном руху. То како је брак упоређен са војском, робијом и државом, или како га дефинишу историја, математика, литература, граматика, геометрија, физика, хемија и географија, или како о њему мисле трговац, војник, свештеник, лекар, судија, апотекар, новинар, књијар, железничар, поштар, телефонисткиња и спортиста, то је врх драмске инвенције и боље од тога једноставно се не може. Ево, илустрације ради, само оног Нушићу најближег, глумачког одређења вајкадашње загонетног феномена званог брак: „Брак је комад који се не игра пред публиком, а кад ипак доживи аплауз, то значи само да је рђаво игран. Рђавој игри су најчешће криви редитељ, кога публика и не види, или суфлер, који гдекад суфлира и речи којих нема у тексту. Главне роле у комаду – противно свима литерарним правилима – у првом чину су емотивне и пуне израза и захтевају сву снагу и таленат глумчев, у даљим чиновима малаксавају и завршавају се без икаквог ефекта, па је стога и боље не играти комад до краја.” Не могу, ипак, да одолим а да не додам бар и математичко виђење нареченог феномена: „Брак је збир двеју непознатих количина из којих треба извући корен. Резултат би имао бити минус, а ако се ипак у браку појави једно плус, онда се таква једначина свршава бракоразводном парницом.”

Као и у Нушићевом случају, тако се и код Бранка Ћопића беспоговорно вјерује аутобиографској аутентичности бројних његових прича и романа, свега што је он измаштао и даровао нам као златну бајку о честитим старцима и занесеним дјечацима. Многе сам умне странице свјетских класика затурио у сјећању, али никад не бих могао заборавити урнебесно смијешне згоде малих безгаћих дугокошуљаша, Бранка-Баје-Бранчила и његовог пола године млађег стрикана Илије, кога су још звали Икан, Икета, Илијетина, Ицикаћ, Илијан, Илцан, Икоја, Иле-Пиле, Ица-Гица-Магарица, Иц-миц-Бранков стрец... Тај се ни у толиким именима није могао смирити, него је све једнако измишљао нове враголије и обавезно загорчавао живот и пакостио синовцу, који је редовно извлачио дебљи крај, најчешће у виду мајчиних батина. И кад су кренули у школу, стално се спремајући да бјеже у хајдуке, весели стрикан је још увелико сисао. „Шта све нису покушавали да би га одвратили од сисања! Најзад је мати почела да маже дојку љутом паприком, али ни то није помогло. Малом разбојнику толико се свидјела паприка да је чак почео да моли мајку: – Дедер, мама, молим те, још ми мало попапричи!” На ту посласицу обавезно би послјије долазила још једна: „Ајде, синовац, сада да запалимо по једну, имам правог дувана”. То што је испривовиједано у књизи *Глава у кланцу ноће на вранцу* има, на велику радост малих читалаца, свој природни наставак у *Мајарећим годинама* и бихаћким доживљајима браће конвикташа. А кад крену да праше и думбусају Баја Бајазит, Крсто Бува, браћа Мандићи – Ранко и Бранко, Дуле Дабић Хајдук (Де-Де-Ха) и остали скаути, весељу нигдје краја!

Кад прочитате како су Нушић и Ћопић описивали сопствене младе године, чисто вам дође жао грофа Толстоја и његовог грофовског дјетињства. Истина, његова аутобиографска проза (*Детинство, Дечаштво, Младост*) има несумњивих дражи, можда каткад и вишка искрености, и одаје руку мајстора, али тај свијет руске више класе прве половине деветнаестог вијека толико је уштогљен и досадан према свијету наших убогих села и вароши друге половине деветнаестог и прве двадесетог вијека. Толстој јесте громада, али право речено он нема тог распона унутар опуса какав имају Нушић и Ћопић. Узмите само *Хиљаду деветсто петнаесту* и *Хајдуке* или, код Ћопића, *Животе у мајли* и *Мајареће године*, па видите какве провалије стоје између њих; као да су их писала два различита човјека! И да је прескочио дјетињство, Толстој би опет био исти писац великих, судбинских тема, класик који нас суочава с тешким и озбиљним истинама. Да је прескочио дјетињство, Ћопић уопште не би био писац, а шта би био, то је најмање важно. Да је он прескочио то благословено доба, ко би нам онда о дјетињству причао и пјевао тако да нам и наше сопствено изгледа љепше и свјетлије. Како бисмо иначе његов завичај осјетили као свој рођени: *Круша, лабуд, на Уни раскриљен, / то је била шуржна средокраћа: / пола пушта хода од Хашана / и толико исто до Бихаћа. / Ту на мосту, нијемо и уклето, / оштаде ми срце разишето.*

Свака и свачија повијест читања такође може бити исписана као аутобиографија; притом, читалац и не би морао бити потпуни посвећеник, један од оних којима литература значи живот. Можда би највише имали да испричају они попут негдашњег иришког пароха и страственог пчелара Гојка Михајловића, који је за најљепшу књигу свјетске литературе сматрао ону Метерлинкову о пчелама. И вјеровало „да је боље читати озбиљну књигу озбиљно, и по више пута, него читати много и свашта и да читање лоших књига квари укус и простачи и читање и читача”. (Вјеровало је и то да се о уредности, реду, раду, пожртвованости и оданости много више може научити од пчела него од људи и из књига.) Као да су му пчеле дошаптавале, тај је знао шта је требало знати. То, на примјер, да је Вукова штупа „изгазила и поломила много тога ваљаног што је пре њега започело”, или да „није добро да се јавне ствари раде тајно”, мислећи на Доситејево масонство. Класично образован карловачки богослов, он је у Доситејевој просвјетитељској науци с правом видио

све сама општа мјеста, а посебно му је био сумњив као сврзимантија и преобраћеник: „У Бога се лепо и чврсто верује кад се верује сталожено и мирно. У аскети, занесењаку, често чучи хистерик и конвертит“. (Кад се „из Ничег пређе у Нешто“, додавао је, то већ није конвертитство, већ истинско преумљење, као у случају Светог Павла.)

Ово је, између осталог, записано у двотомној књизи Гојковог сина, Борислава Михајловића Михиза, „попиног Боре“, једној од двије које у нареченом жанру издвајам по много чему и које су некако сасвим по мојој мјери. Она носи и жанровски најприкладнији наслов за који знам – *Аутобиографија о другима*; и ефектан и тачан, истовремено. Михизова упамћења су слика времена које је премјерио својим животом, али је у ту слику утиснут и ауторов лик, тачно онако како то не иде једно без другог, на шта је упозоравао и Јаша Игњатовић: „Држећи у руци огледало времена, мораш у њему и држиоца видети“. Кад аутобиографију пише важан свједок времена које је живио, описујући дешавања од епохалног значаја, онда она неминовно прераста у мемоаре. А Михиз је заиста важан свједок, упркос топосима унижења у овом аутокоментару: „Ни довољно репрезентативан за изузетну биографију, ни довољно карактеристичан за профил типичног представника генерације, тај мој живот је, ипак, као и сваки други уосталом, прикладна грађа да се и преко њега искаже главна личност ове књиге – наша замршена и свакојака Епоха.“

За аутобиографију о другима Михиз се определио знајући колико је „непоуздан сведок човеково сећање“ и с пуном свијешћу о томе да руку мемоаристе води „слепа богиња аутосугестија“ много чешће него што би он то желлио. Је ли уопште могуће остати непристрастан пишући о себи и своме времену? „Достојевски ме је давно научио да постоји и лаж без рачуна, лаж из чиста срца, да слушаоцу прича буде занимљивија. (Тако је лагао Мармеладов.) Хвата ме помало страх од узурпаторски присвојеног права мемоаристе да, по својим симпатијама и идиосинкразијама, говори о другим људима, дајући једнима благонаклоне индугенције а сручујући на друге гнев своје моралне каштиге, трагајући за падовима и посрнућима тако честим у љутим и тешким режимима. Знам и за склоност касних сведочења да давне догађаје мере мером свог позног искуства и накнадне памети.“ Занимљиво је како је ова драгоцјена књига уопште настала. Велики козер и страствени причалац, а неки кажу и циник, није имао обичај да записује своје дуге и честе реторичке наступе за кафанским столом, био је сувише лијен за то. Познавајући ту његову особину и сматрајући да толико благо ипак не смије отићи у вјетар, новинар Мило Глигоријевић је једног дана, с пријатељским допуштењем, потурио пред њега магнетофон. Кад се на тракама накупило обиље материјала, писац је замијенио причаоца и скинуо то на папир, поправљајући, допуњавајући, збијајући и распоређујући, како то већ папир тражи. Да је и једна једина анегдота остала незабиљежена, била би штета. Ко би иначе упамтио како је неке давне године у „Мадери“ Сергеј Бондарчук сазнао да његова велика земља нема имена, а управо му је Михиз то објаснио и поразио га тврдњом да се не може „ваљано снимити филм по најрускијем роману у земљи којој су избрисали име“. Славни режисер и глумац био је намјерио да снима *Раш и мир*, и причао је то, и љутио се на Михиза, али ипак касније признао Олегу Видову да је све тако како је рекао: „Прокљатиј Михиз, чорт јеве пабири! А правду казао, у нас имени њету.“ (Србин је Русу прећутао да је и његов завичај обезимењен. „Како је јужно од Саве и Дунава већ постојала Кнежевина Србија, северна равница је 1848. имала бити Војводина Србија или Војводство српско. У Коминтернином и Брозовом растуру српских земаља и њој је одузето име, а сакатом торзу додата почетна слова да кажу да је и социјалистичка и аутономна и покрајина и Војводина, а једино да прикрију име народа коме припада.“)

У своју књигу Михиз је унио и неколике странице из послеријатног дневника Добрице Ћосића на којима су исписани кроки портрети тадашњег шареног студентског друштва сабраног у једној великој соби у Симиној 9а. Један од њих гласи овако: „Дејан Медаковић, студент историје уметности, пише песме; он је, ваљда, после рата први у Србији приватно објавио збирку песама *Мотиви*, а ја сам му у `Младом борцу` објавио *Запис о Баху*. Из Загреба је, богат је, добро живи. Велики имитатор, скупља вицеве и анегдоте, главни ерудита Симине 9а, а нашао се са овима овде на линији декаденције.” Е, тај младић који је још за вријеме рата примљен као асистент у Музеј кнеза Павла и који ће дијелити собу са Михизом, Мићом Поповићем, Павлом Ивићем, Михајлом Ђурићем и Батом Михајловићем, а и собу и студијску групу са Војом Ђурићем, постаће историчар умјетности, један од најзначајнијих које смо имали, па председник САНУ, а књигом *Ефемерис*, петотомном *хроником једне породице*, и велики прозни писац. На близу двије хиљаде страница стало је ту много више од тровјековне хронике једне знамените породице, која је добрим дијелом и историјат српско-хрватских односа у датом временском раздобљу. То је пребогата ризница лица, судбина, доживљаја, догађаја (и преломних и оних који то нису, али су опет важни и необични) и података од сваке руке, из свих области живота. Све је заиста фасцинантно али, за мене бар, више је задивљујући начин на који су исписани Медаковићеви аутобиографски мемоари. Свака ствар је на свом мјесту и како треба, а све распоређено као у игри, као успут и без икаквог напора. Чим се опоменем те лакоће, дође ми да прекинем с овим писанијем.

Свих пет књига је у знаку онога што стоји као мото на почетку друге: „То је вечност: сваки тренутак који пролази! Да ли ти није довољан тренутак? Тада ни вечност за тебе неће бити довољна!” Ове августиновски надахнуте ријечи Никоса Казанцакиса представљају онај сноп свјетла којим је Медаковић обасјавао његово величанство детаљ, тог суштински главног јунака његовог дјела. Све је у том детаљу, а он писац који умије да га запази и поклони му довољно пажње и времена. Ево како бивамо уведени у ту хронику, ту ријеку са безброј притока и рукаваца: „Бака Катица је уредила свој стан тако као да је желела да се наруга свету из којег је потекла и у којем је провела век. Открио сам то сасвим изненада, када ми је једном допустила да истражим велики таван наше породичне куће. Ушуњао сам се у то огромно поткровље опрезним ходом истраживача, пробијајући се кроз редове разних столова, шкриња, комода, столица, канапеа, дугих зидних сатова уграђених у искићене дрвене ћивоте `алтдајч` стила. И данас памтим са каквим сам запрепашћењем – под дебелом наслагом прашине и у нереду што одаје хитро одбацивање – препознао сат из дедине канцеларије који сам волео јер је имао тегове у облику шишарки које су сигурно клизиле у супротним правцима.” Може ли лежерније а инвентивније!? Са тавана породичне куће хрулити равно у епоху и инвентарисати је као старо, одбачено покућство, то је дато само онима ријетког списатељског дара.

И Медаковићев случај убједљиво показује да је сваки приступ читавању душе и времена добар уколико је истински самосвојан. Е, сад, што су некеме у ту сврху потребни томови, а неко може све да смјести на циглу страницу, то су питања рода и жанра, а ту теоријску причу овдје не бих отварао. Слиједи један примјер од ове друге врсте, уредно стихован и римован, под насловом *Најзад знам на која личим*:

Кад о великим људима размислим зрело,
Иако не бих хтео да будем личан,
Сводећи рачун – задовољан сам, зацело,
Што видим да сам тим генијима сличан.

Као и Бернс, и ја сам слаб према пићу;
Ко Шекспир, с грчким и латинским немам везе;
Као Текери, био сам сноб и бићу;
Ко Аристотел, гризем нокте ко мезе.

Ташт сам ко Бајрон, то ми је удес кобан;
Ко Милтон, имам склоност да жмурим;
Као Поп умем да будем злобан;
Као Петрарка, за једном женском јурим.

Мој правопис је налик на Чосеров, стари;
Као Бен Џонсон, не желим да умрем, ето
(И пијем кафу из тањира, шта мари);
Као Голдсмиту, у брбљању прође ми лето.

Ко Вијон, гоњен због дугова – маневришем;
Као Свинберна, морају да ме дворе;
Марлоа могу да коцком надкростоферишем;
Сањарим као Колриџ, чак и горе.

У поређењу с њима, признајмо најискреније,
Свачим што таленту треба – и ја се дичим;
У пороцима подсећам на многе геније,
Само у писању – веома на себе личим.

Овај незаторски аутобиографски снимак у негативу дјело је Огдена Неша, што читалачким сладокусцима и није одвећ тешко погодити, поготово у овако присталом препјеву нашег водећег нешолога Драгослава Андрића. Из пјесме се не оглашава ни експериментални пиротехничар нити социјални критичар, што је и те како умио бити овај амерички поета, кога су понекад звали „Волтом Витменом у делиријуму”. Овдје нам говори раздрагани хумориста који озбиљно зна да су управо наше мане понајвише наша биографија. А то је веома важно знати, као и чињеницу да под руком мајстора живот може да се сабије чак и у сонет.